

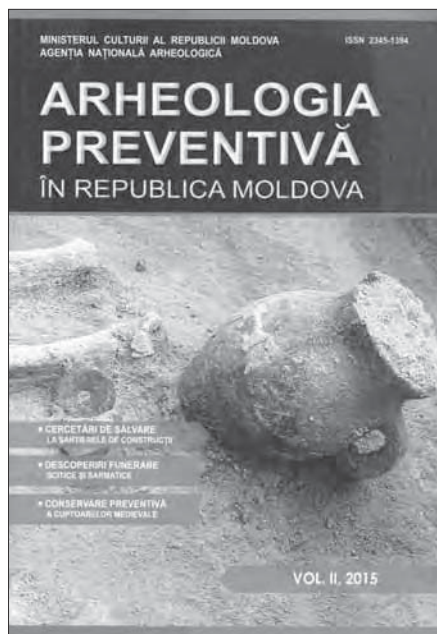
RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CARTE – РЕЦЕНЗИИ И КНИЖНОЕ ОБОЗРЕНИЕ – PAPER AND BOOK REVIEW

O revistă așteptată: *Arheologia preventivă în Republica Moldova*

Apariția celui de-al doilea volum al revistei consacrate promovării rezultatelor obținute în activitățile de cercetare și salvagardare a patrimoniului arheologic din Republica Moldova¹ reprezintă o continuare așteptată a unei bune inițiative editoriale concepută de Agenția Națională de Arheologie. Sporirea numărului de situri aflate în pericol iminent de distrugere, prospectate și studiate prin sondaje arheologice, au făcut necesară reunirea lor între aceste pagini ca o completare firească a altor reviste de profil.

Din sumarul revistei de față rezultă faptul că sub egida Agenției, în anul 2014 au fost efectuate cercetări arheologice preventive la 12 situri de pe teritoriul Republicii Moldova, dintre care opt conservă vestigii ale unor comunități din preistorie până în antichitatea târzie, și doar patru aparțin epocilor medievală și modernă. În acest demers, pentru bunul mers al investigațiilor, au fost antrenate ca de obicei, și alte instituții de profil, precum Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” și Rezervația cultural-naturală „Orheiul Vechi”. Cuvinte de laudă se cuvin echipei editoriale pentru ingenioasă punere în pagină, ilustrații clare și frumoasă realizare tipografică. Prin urmare, cel de-al doilea volum al revistei cuprinde 12 rapoarte arheologice, bine documentate, cu informații edificatoare și ilustrate la un înalt nivel poligrafic.

Primul text din cuprinsul acestui volum (p. 7-14), semnat de către Sergiu Bodean și Sergiu Popovici, este consacrat rezultatelor obținute pe parcursul activităților de salvagardare a vestigiilor unui sit eneolitic de la Cotova (r-nul Drochia), amplasat pe cursul râului Căinari. Ca rezultat al prospectărilor efectuate în perimetrul așezării și a unei intervenții neautorizate, care a distrus o locuință de suprafață tipică pentru siturile Tripolie CI/Cucuteni B, a fost recuperat un lot cu „fragmente de la cca 95-97 vase și trei vase întregi”, în care predomină ceramica pic-

tată. Cercetătorii au evidențiat mai multe forme de vase, cum ar fi amfore „faciale”, vase bitronconice și piriforme, castroane tronconice, pahare bitronconice, cratere, alături de piese de silex, fragmente de „râșnițe cu urme de utilizare pe o latură” etc.

Un nou sit arheologic din perioada târzie a epocii bronzului descoperit la Novosiolovca (r-nul Taraclia) a fost cercetat printr-un sondaj arheologic de către Serghei Agulnicov și Sergiu Popovici. După o încadrare culturală a vestigiilor descoperite, tipice pentru siturile identificate pe cursul inferior al râului Ialpug, autorii ne oferă detalii privind lotul de materiale recuperate pe parcursul intervenției de salvare din 2013: unelte de piatră și fragmente de ceramică aparținând unor vase diferite ca formă și dimensiuni. Un aspect interesant adus în discuție este cel al prezenței unor numeroase oase de cabaline, fapt ce ar indica folosirea cărnii de cal în alimentația comunităților umane din perioada târzie a epocii bronzului, alături de cea provenită de la bovine și ovicaprine. Autorii relevă faptul că pentru această perioadă, în mod obișnuit, în cadrul siturilor studiate din nord-vestul Mării Negre numărul resturilor faunistice provenind de la cabaline este mai mic decât cel al oa-

1. *Arheologia preventivă în Republica Moldova*, vol. II, 2015, Chisinau, 140 p. ISSN 2345-1394.

selor atribuite altor specii de animale domestice.

În continuare, Sergiu Matveev și Vlad Vornic ne prezintă date preliminare privind cercetările de salvare efectuate la Lipoveni (r-nul Cimișlia) în anul 2014 (p. 21-32). Potrivit autorilor, în timpul acestei intervenții a fost descoperită o vatră în aer liber atribuită orizontului getic (sec. V-III a.Chr.), un cuptor de gospodărie din secolele III-IV p.Chr. și 11 gropi aparținând diferitor epoci istorice. Astfel, cele mai vechi vestigii identificate la Lipoveni aparțin primei epoci a fierului, concretizate în fragmentele de vase și resturi faunistice. Următorul nivel de locuire semnalat corespunde culturii getice, cuprinzând fragmente ceramice (de castroane, căni, capace și diferite forme de oale) și oase de animale, dar și o verigă de bronz „de tip celtic”, un vârf de săgeată cu trei aripioare, un fragment de râșniță din piatră. Însă cele mai importante vestigii provin din nivelul de locuire atribuit culturii Sântana de Mureș-Cherneakhov, precum cuptorul de gătit în aer liber, patru gropi menajere și un „relativ bogat inventar arheologic”, care include și o monedă din bronz emisă de împăratul Gordian III (238-244) la atelierul din Viminacium. Planșele de foarte bună execuție indică asupra unei experiențe de netăgăduit a autorilor în ilustrarea rezultatelor cercetărilor efectuate.

Un alt articol din cuprinsul revistei este consacrat cercetărilor arheologice din anul 2014 efectuate în aria sitului fortificat de la Butuceni, r-nul Orhei (p. 33-42). Cei trei autori, Octavian Munteanu, Sergiu Moraru și Maria Vetrilă, ne prezintă rezultatele cercetărilor pe parcursul cărora au căutat răspunsuri la întrebări legate de elementele constitutive ale fortificației studiate, tehnicile folosite pentru construirea acesteia și delimitarea traiectoriei sistemului defensiv identificat în anul 2013 cu ocazia lucrărilor pentru instalarea conductei de alimentare cu apă a locuitorilor din Butuceni. Potrivit autorilor, în partea de vest a promontoriului Butuceni au existat două linii defensive orientate pe axa est-vest, cercetările din anii 2013-2014 oferind date „relativ suficiente” pentru a clarifica prezența unei palisade complexe, formate din trei paramente, unul din piatră amplasat dinspre incintă, alături de alte două din pari îngropați și întăriți cu piatră. Rămân însă neelucidate o serie de aspecte, cum ar fi caracterul fortificației, corelația cronologică dintre acest sistem defensiv investigat prin săpăturile din anii 2013-2014 și altul amplasat mai la nord, dar și cu celelalte linii

defensive cunoscute în literatura de specialitate. O altă întrebare la care autorii își propun să găsească răspuns este cum și în ce măsură condițiile geografice „au determinat organizarea internă a spațiului din promontoriul Butuceni, inclusiv fortificarea acestuia în perioada getică”.

O altă contribuție cuprinsă în această revistă aparține lui Ion Ceban, Denis Topal, Serghei Agulnicov și Sergiu Popovici, oferindu-ne date noi referitoare la tumulul nr. 7 de la Crihana Veche-*La Pietricei* (r-nul Cahul) (p. 43-58), în care au fost descoperite două morminte de înhumăție, atribuite culturii scitice. Se remarcă, bineînțeles, inventarul bogat al mormântului central cu caracter aristocratic al unui bărbat în vârstă de peste 60 de ani, care, după ce a fost jefuit de cel puțin două ori, potrivit datelor arheologice, mai conținea 60 de vârfuri de săgeți de bronz de diferite tipuri, un fragment de *kyatos* din bronz, piese de harnașament, mărgelile din sticlă, os (pieptene, fus) și lut. Un artefact deosebit este „mănerul de spadă placat cu os și ornamentat prin încrustare cu fir de argint”, proveniența căruia este pusă în relație „fie cu ateliere tracice, fie cu unele grecești”. Prezintă interes vestigiile de sub mantaua tumulului, puse în legătură cu ospățul funerar. Aici au fost găsite cca 500 de fragmente de amfore, de la cel puțin 25 de recipiente întregi, toate fiind atribuite centrului de producție din Thasos. De asemenea, menționăm recuperarea unui lot important de oase de animale, între care majoritatea aparținând cabinelor, alături de bovine și, în cantitate mai mică, ovine. Autorii scot în evidență aspectul utilizării cărnii de iepure ca ofrandă alimentară, mărturie fiind resturile de *Lepus europaeus*, puse în conexiune cu prezența reprezentării iepurelui în arta decorativă din lumea scitică.

Lucrarea *Date preliminare privind necropola sarmatică de la Medeleni (com. Petrești, r-nul Ungheni)* (p. 59-72), semnată de Vlad Vornic, Valeriu Bubulici și Sergiu Popovici, reprezintă o descriere analitică a unei cercetări arheologice de salvare din primăvara anului 2015 în perimetrul unui nou sit descoperit la Medeleni, de unde au fost recuperate vestigii spectaculoase ale sarmaților din zona Câmpiei Prutului de Mijloc. După evidențierea numărului mare de obiective arheologice (așezări, necropole plane și movile funerare) identificate în microzona comunei Petrești cu ocazia prospectărilor periegetice sau de salvare, autorii se opresc în mod special asupra importanței descoperirilor din

aria necropolei plane de la Petrești, atribuită epocii romane. Cimitirul sarmatic de la Medeleni este pus în conexiune directă cu cel de la Petrești, situat la doar 1 km distanță spre est. O caracteristică comună a mormintelor de la Medeleni, evidențiată de către autori, este deranjarea lor din vechime, situații asemănătoare fiind identificate și în alte cimitire sarmatice, cum ar fi cel de la Bădragii Noi-*La Stâncă*. De asemenea, în legătură cu practicile rituale sau de cult folosite pentru înhumații de la Medeleni este pus și complexul delimitat de șanțulețul prevăzut cu intrare. Prezentarea inventarului provenit din mormintele sarmatice cercetate este făcut în detaliu, având descrierea a patru vase de lut, trei fusaiole și mai multe obiecte de podoabă (patru pandantive, un clopoțel, o verigă de bronz și cca o sută de mărgel). Un loc aparte în prezentarea inventarului funerar foarte bogat îl are, bineînțeles, pandantivul sau cercelul de aur „în formă de amforetă, prevăzută cu o tortiță de prindere și 13 lănișoare de aur cu mărgel de sticlă la capete”, dar fără a fi „umbrită” importanța și a altor artefacte descoperite, în măsură să ajute la cunoașterea realităților istorice din această regiune, în special, a diferitor aspecte ale vieții spirituale în primele secole ale erei creștine.

În continuare, Sergiu Popovici, Eugen Mistreanu și Ion Noroc ne comunică succint rezultatele cercetării unui mormânt sarmatic descoperit la Fîrlădeni (r-nul Căușeni) (p. 73-76), în care găsim informații referitoare atât la contextul descoperirii, starea de conservare a scheletului și poziția defunctului, cât și inventarul funerar recuperat (o cană de lut de mici dimensiuni, un cercel confecționat din sârmă de bronz, un fragment din garnitura unei cataramă, patru mărgel – una de agat, două din pastă sticloasă de culoare albastră și una de sidex – și un obiect din fier cu funcționalitate incertă). Autorii precizează importanța acestei descoperiri pentru cunoașterea realităților legate de prezența sarmaților în zona cursului inferior al râului Botna și, prin urmare, și în cea a Nistrului de Jos.

O „redescoperire” a unei amfore romane în colecțiile Muzeului de Istorie al Școlii din Călmățui (r-nul Hîncești) în vara anului 2014 este prezentată de colegii Larisa Ciobanu și Vlad Vornic (p. 77-80). Se cuvine să menționăm faptul ca asemenea „redescoperiri”, una de la Muzeul Raional de Istorie și Etnografie „Anatol Candu” din Văsieni (r-nul Ialoveni) și alta de la Muzeul Liceului cu profil sportiv din Lipoveni (r-nul Cimișlia), au fost introduse recent în circuitul științific de aceiași autori, care prin munca lor, cu migală și responsabilitate, contribuie astfel la reconstituirea unor crâmpoie de istorie locală și a răspândirii recipientelor romane în acest spațiu. Astfel, amfora descoperită pe moșia satului în a doua jumătate a anilor 60 ai secolului XX provine, probabil, dintr-un mormânt tumular, distrus prin lucrări agricole, și aparține așa-numitului tip Neapolis/Shelov C sau Vnukov IVC. Potrivit autorilor, după formă, dimensiuni și structura pastei, amfora recuperată a fost lucrată în atelierele din Heraclia Pontică, vasele de acest tip servind mai ales la transportarea vinului grecesc în mediul barbar.

Un plus de informații referitoare la perioada romană târzie aduce textul consacrat unei cercetări arheologice de salvare în situl Brânzeii Noi-*La Hidrocentrală* (r-nul Telenești), semnat de către Sergiu Popovici, Ion Ceban și Ion Noroc (p. 81-88). Așezarea, în perimetrul căreia s-a efectuat sondajul arheologic, este amplasată pe a doua terasă de pe malul stâng al râului Răut și a fost atribuită culturii Sântana de Mureș-Cherneakhov. Pe parcursul acestei intervenții, au fost descoperite „aglomerații sau mici platforme din pietre cu urme de foc” și o colecție reprezentativă de fragmente de vase de lut fie modelate cu mâna, având ca degresant cioburi pisate, fie lucrate la roată (din pastă zgrunțuroasă cu nisip și pietriș mărunț în compoziție; din pastă fină, unele cu suprafața lustruită), precum și fragmente de amfore romane.

Un alt sondaj arheologic, efectuat în situl de la Crihana Veche-*În Baltă*, este prezentat de către Vlad Vornic, Ion Ceban și Serghei Agulnicov (p. 89-94). Potrivit autorilor, intervenția a fost făcută „în scopul salvării de la distrugere completă a două complexe adâncite”, pentru stabilirea cronologiei sitului, dar și „în vederea alcătuirii unei colecții muzeale privind arheologia și istoria îndepărtată a localității Crihana Veche”. Vestigiile descoperite (fragmente de vase de lut, fusaiole de lut, resturi faunistice ș.a.) au fost atribuite unei așezări de tip Sântana de Mureș-Cherneakhov (secolul IV p.Chr.). Totodată, autorii semnaleză dezvelirea unei gropi, în care a fost găsit un schelet de câine, înhumat, probabil, ritual, la încetarea folosirii complexului nr. 3 (locuință sau anexă gospodărească), notând că astfel de înhumări de animale au fost identificate și în alte situri de tip Sântana de

Mureș-Cherneakhov.

Un alt grupaj de lucrări cuprinde contribuții la arheologia medievală și modernă. În lucrarea *Noi descoperiri în situl arheologic medieval de la Vorniceni-Gura Văii*, semnată de către colegii Vlad Vornic, Sergiu Tabuncic și Ion Ursu (p. 95-104), găsim date relevante pentru deslușirea anumitor aspecte ale vieții economice în mediul rural din secolul XIV, în special, în ceea ce privește construcția cuptoarelor de ars vase de lut, care vin în completarea informațiilor obținute în anul 2013. Autorii ne prezintă vestigiile recuperate cu ocazia dezvelirii gropilor de alimentare cu combustibil ale cuptoarelor de olărie (nr. 1 și 2), a două gropi (nr. 2 și 3) și totodată, a degajării camerei de foc a cuptorului nr. 2. Potrivit autorilor, cuptoarele descoperite la Vorniceni sunt primele instalații de ars vase de lut semnalate în spațiul pruto-nistriean „ce au gropile de acces lutuite și puternic arse”, spre deosebire de alte instalații cu grătar din secolul XIV, atestate la Orheiul Vechi, Costești, Brănești și Lozova, care aveau gropile de acces neamenajate, săpate simplu în pământ. Importantă este identificarea unor materiale arheologice, dateate în secolele XV-XVII, care reprezintă dovezi materiale ale existenței satului Vorniceni cel puțin începând cu secolul XV, când este menționat în actul emis de cancelaria domnească din timpul voievodului Alexandru cel Bun, la 1420. Prin acest act zece sate de pe valea Bucovățului, inclusiv Vorniceni, erau dăruite vornicului Oană pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”.

În continuarea acestui articol vine materialul prezentat de către Cristina Georgescu, cunoscut restaurator în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, autoarea unor articole și studii interdisciplinare referitoare la investigarea, conservarea și restaurarea materialelor arheologice. Cu pricepere și acuratețe, autoarea prezintă rezultatele *Lucrărilor de conservare preventivă in situ la cuptoarele de olărie din sec. XIV de la Vorniceni, r-nul Strășeni* (p. 105-112). Din aceste pagini aflăm elementele instalațiilor, asupra cărora și-a îndreptat atenția sa: „două cuptoare de ars vase, prevăzute cu câte o groapă de alimentare cu combustibil, și câteva gropi pentru depozitarea ceramicii rebutate”, rezultatele evaluării stării de conservare a celor două cuptoare și a spațiului din jurul lor, pe baza cărora au fost planificate intervențiile de conservare și restaurare. Ilustrația inclusă arată clar detaliile de construcție ale cuptoarelor și zonele de intervenție

de consolidare a fisurilor la nivelul grătarului cuptorului, compoziția solului din care au fost construite instalațiile, biodegradarea din timpul utilizării cuptoarelor, zona plăcii de reverberație ș.a. Potrivit autoarei, instalațiile descoperite la Vorniceni au fost construite asemănător, astfel că cele patru componente, gura cuptorului, focarul, placa de reverberație și camera de ardere au forme și mărimi asemănătoare. Modul de construire a lor arată că „ele au funcționat împreună ca o baterie de cuptoare”, fapt care sugerează o cerere mai mare de recipiente în perioada respectivă. Aici găsim prezentate prioritățile metologice stabilite pentru procesul de conservare in situ al instalațiilor de la Vorniceni, dar și semnalarea unei probleme stringente care există în Republica Moldova și România, și anume lipsa unor vestigii imobile de tipul instalațiilor restaurate și introduse în circuitul turistic, afirmându-se că deși au fost descoperite „din abundență în timpul săpăturilor sistematice, valorificarea lor prin expunere în muzee este aproape inexistentă”.

În articolul semnat de colegul Ion Ursu este semnalată descoperirea unei noi necropole medievale la Trebujeni (r-nul Orhei) (p. 113-118). După o scurtă prezentare a istoricului cercetărilor arheologice din perimetrul Complexului natural-cultural „Orheiul Vechi”, care cuprinde și menționarea celor patru necropole cunoscute, dintre care două studiate, autorul ne informează asupra intervenției arheologice de salvare efectuate în luna septembrie a anului 2014 cu ocazia efectuării lucrărilor de aprovizionare cu apă potabilă și canalizare a gospodăriilor sătenilor din Trebujeni. Ca rezultat al acestei intervenții, a fost identificat un cimitir, amplasat pe a doua terasă a râului Răut, nu departe de biserica actuală a satului, din care au fost excavate nouă morminte, afectate de șanțul pentru apeduct. Mormintele au fost săpate în roca calcaroasă, având contururi bine delimitate de formă rectangulară, iar „defuncții depuși în decubit dorsal cu brațele în lungul corpului, ușor întorși spre partea dreaptă” pe axa vest (cap) – est (picioare), palma stângă căzută pe cea dreaptă și așezarea craniului pe tîmpla dreaptă, cu privirea spre sud, fără inventar funerar. Astfel, concluzia autorului este că acest cimitir „poate fi atribuit comunităților musulmane din cadrul așezării urbane a Hoardei de Aur din anii 30-60 ai sec. XIV” (p. 117).

Fără a intra în discuții de detaliu pe marginea textelor prezentate mai sus, încheiem acest grupaj cu lucrarea elaborată de Vlad Vornic și Sergiu Ta-

buncic despre *Un cuptor de ars cărămizi din perioada modernă descoperit la Călărași* (p. 119-128). În acest demers, autorii au coroborat materialele arheologice recuperate cu numeroase informații selectate din sursele documentare sau colectate din tezaurul toponimic local, constatând că „funcționarea complexului respectiv ține de perioada sfârșitului sec. XIX, când pe moșia moșierului Matei Derojinschii este semnalată o mică fabrică de cărămidă”. Colegii subliniază importanța descoperirii instalației de ars cărămizi, scoțând în evidență relevanța efectuării investigațiilor arheologice în cadrul unui asemenea complex, care completează într-un mod deosebit tabloul istoriei vieții economice atât a târgului Călărași și a satelor din împrejurimi, precum și a Basarabiei, în general, în perioada modernă. Lucrarea se remarcă printr-o bună ținută grafică, ale cărui ilustrații îi sporesc, neîndoiește, valoarea.

Ultimul text din cuprinsul acestei reviste se referă la una dintre numeroasele practici culturale, și anume deformația craniană intenționată (p. 129-138), atestată și în situl de la Fîrlădeni (r-nul Căușeni) și aparține kolegei Angela Simalcsik, cunoscută cercetătoare în domeniul paleoantropologiei și antropologiei contemporane în cadrul Centrului de Cercetări Antropologice „Olga Necrasova” din Iași (Academia Română). Autoarea urmărește toate aspectele necesare unei prezentări

bine structurate a acestui procedeu cu încărcătură deosebită în viața socială a anumitor comunități umane din vechime, precum definiția deformației craniene intenționate, scopul și motivele, vechimea, răspândirea și originea acestei practici, clasificarea tipurilor de deformație craniană, metodele de deformare, atestările procedurii în spațiul pruto-nistrean, adus în regiune de către triburile migratoare. Descoperirea de la Fîrlădeni-*Șesul Popii* din 2014, atribuită unui complex funerar caracteristic pentru comunitățile sarmatice din prima jumătate a secolului II p.Chr., a fost analizată în detaliu, relevându-se starea de conservare a scheletului, vârsta la deces a defunctului (8-9 ani), anomaliiile de osificare și patologiiile prezente, metoda folosită pentru remodelarea craniană a copilului înhumat și analogiile identificate în spațiul est-carpatic. Înainte de considerațiile finale, autoarea a prezentat, cu generozitate, exemple de cranii deformate, aflate în colecția Centrului de Cercetări Antropologice „Olga Necrasova” din Iași.

În concluzie, revista *Arheologia preventivă în Republica Moldova* se recomandă dezinvolt și expresiv, prin conținut și excelente condiții grafice de editare, dar și prin deschiderea spre interdisciplinaritate, drept o apariție valoroasă menită să contribuie la deslușirea unor însemnate aspecte din istoria comunităților umane care au locuit acest spațiu de-a lungul mileniilor.

Ludmila Bacumenco-Pîrnău